

**СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ**

Панасенко Е.А., Кучков В.С.

*Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний
університет»*

У статті здійснено теоретико-методичний аналіз проблеми розроблення структури та змісту професійно-психологічної компетентності майбутніх практичних психологів закладів освіти. Зазначено, що професійно-психологічна компетентність практичного психолога – це складне особистісне утворення в системі його професійної діяльності, у процесі функціонування якої фахівець здатний ефективно взаємодіяти з людьми та виконувати психологічні завдання й розв’язувати проблеми, що виникають. Професійно-психологічна компетентність практичного психолога представлена як структурна сукупність елементів (соціально-перцептивна, соціально-психологічна, комунікативна, ауторефлексивна, психолого-педагогічна, здоров’язберезувальна, інформаційно-технологічна, конфліктологічна компетентності), які поєднуються між собою в складі єдиної загальної структури професійно-психологічної компетентності практичного психолога закладу освіти.

Ключові слова: професійна компетентність, професійно-психологічна компетентність, структура професійно-психологічної компетентності, соціально-перцептивна компетентність, соціально-психологічна компетентність, комунікативна компетентність, ауторефлексивна компетентність, психолого-педагогічна компетентність, здоров’язберезувальна компетентність, інформаційно-технологічна компетентність, конфліктологічна компетентність.

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Панасенко Э.А., Кучков В.

Государственное высшее учебное заведение «Донбасский государственный педагогический университет»

В статье осуществлен теоретико-методический анализ проблемы разработки структуры и содержания профессионально-психологической компетентности будущих практических психологов учебных заведений. Отмечено, что профессионально-психологическая компетентность психолога – это сложное личностное образование в системе его профессиональной деятельности, в процессе функционирования которой специалист способен эффективно взаимодействовать с людьми и выполнять психологические задачи и решать возникающие проблемы. Профессионально-психологическая компетентность психолога представлена как структурная совокупность элементов (социально-перцептивная, социально-психологическая, коммуникативная, ауторефлексивная, психолого-педагогическая, здоровьесберегающая, информационно-технологическая, конфликтологическая компетентности), которые сочетаются между собой в составе единой общей структуры профессионально психологической компетентности психолога образовательного учреждения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессионально-психологическая компетентность, структура профессионально-психологической компетентности, социально-перцептивная компетентность, социально-психологическая компетентность, коммуникативная компетентность, ауторефлексивная компетентность, психолого-педагогическая компетентность, здоровьесберегающая компетентность, информационно-технологическая компетентность, конфликтологическая компетентность.

**STRUCTURE AND CONTENT OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL
COMPETENCE OF THE FUTURE PRACTICING PSYCHOLOGISTS OF
EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS**

Panasenko E.A., Kuchkov V.C.

*State Higher Educational Establishment «Donbas State Teacher's Training
University»*

The article deals with the theoretical and methodological analysis of the issue that concerns the structure and content developing of the professional psychological competence of the future practicing psychologists of educational establishments. It is noted that the professional psychological competence of a practicing psychologist is a complex personal formation in the system of his professional activity, in which a specialist is capable of effectively interacting with people and performing psychological tasks and solving the problems that arise.

The professional psychological competence of a practicing psychologist is presented as a structural combination of elements that are combined with each other as part of a unified general structure of the professional psychological competence of a practicing psychologist of an educational establishment.

Social-perceptual competence is the practicing psychologist's knowledge of the peculiarities of people's mental development, the motives of their behavior, the peculiarities of their interactions and so on.

Socio-psychological competence is the practicing psychologist's knowledge of the psychological patterns of behavior, activities and relationships of people and the ability to apply them.

Communicative competence is the ability of a practicing psychologist to establish and maintain the necessary contacts with children, their parents, and educators.

Auto-reflective competence is a system of psychological knowledge and skills of the practicing psychologist that allows to carry out self-knowledge, self-control, self-examination, self-esteem.

Healthcare-saving competence of a practicing psychologist is a complex integrative education of the personality-activity education, within which psychological and valeological knowledge, skills, abilities, psychological properties of the person integrate into the system-structural unit, ensuring the efficiency of both professional activities as well as the vital ones in general.

Information technological competence of a practicing psychologist of an educational establishment is an integrative personal and activity characteristic of the specialist, which includes a set of knowledge, skills, abilities and activities, and subjective experience, cognitive and social motivation, individual and personality characteristics of a psychologist.

Psychological pedagogical competence is considered by the scientists as a complex combination of social-perceptual, socio-psychological, communicative and auto-reflexive competencies, taking into account the value-orientation factors of the professional activity of a practicing psychologist of the educational establishment.

Conflict-related competence is a system of psychological knowledge about the specifics of conflicts; the ability to analyze them, influence the participants of conflicts and resolve conflicts constructively.

Key-words: professional competence, professional psychological competence, structure of the professional psychological competence, social-perceptual competence, socio-psychological competence, communicative competence, auto-reflexive competence, psychological pedagogical competence, health-saving competence, information technology competence, conflict-related competence.

Постановка проблеми. Кардинальні загальносвітові зміни (глобалізація, демократизація, інформатизація, технологізація) висунули нові вимоги до науки та освіти сучасної України, зумовили необхідність реформування її освітньої системи на основі розвитку компетентнісного підходу та формування компетентностей – нових індикаторів готовності людини до майбутньої професії, до подальшого особистісного й фахового розвитку та активної участі в житті сус-

пільства. Набуття фахівцем-психологом життєво важливих якостей – компетентностей – дає йому ефективні можливості орієнтації й функціонування у сучасному швидкоплинному суспільстві, інформаційному просторі, подальшому здобутті освіти та розвитку професіоналізму у практичній діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів проблеми професійної компетентності фахівця присвячено теоретичні і практичні дослідження К. Абульханової-Славської, О. Леонтєва, С. Максименка, С. Рубінштейна та ін. Процес формування і розвитку професійної компетентності досліджували О. Бодальов, Н. Кузьміна, А. Маркова, М. Савчин, Н. Чепелева, В. Шадріков, Т. Щербан та ін. Проблему психологічної компетентності розробляли В. Зазикін, Н. Лісова, І. Міщенко, Н. Перегончук, О. Полуніна, М.Тесленко.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних структурних компонентів професійно-психологічної компетентності практичного психолога закладу освіти та розкриття їх змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізуємо сутність поняття «професійно-психологічна компетентність практичного психолога». У довідковій літературі, зокрема у словниках, подано категорію «соціально-психологічна компетентність», що потрактовано як здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків, до складу якої входять: 1) уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; 2) уміння вірно визначати особистісні особливості та емоційні стани інших людей; 3) уміння обирати адекватні способи спілкування з ними та реалізовувати їх у ході взаємодії [10].

Професійно-психологічну компетентність практичного психолога ми розглядаємо як систему прикладних психологічних знань про людину як особистість, індивіда, індивідуальності та суб'єкта праці, задіяного в індивідуальній або спільній діяльності, який здійснює професійні та інші взаємодії. Це система знань, що дозволяє фахівцеві добре «розбиратися в людях», «розуміти людей»,

співчувати та співпереживати іншим, точно визначати особистісні та характерологічні особливості клієнтів, мотиви їхньої поведінки й діяльності, суб'єктивні детермінанти стосунків і на основі пов'язаних із цим умінь здійснювати ефективний вплив на людей [1; 12].

Професійно-психологічна компетентність – це одна з основних складових особистісного розвитку практичного психолога, адже саме у сфері професійної діяльності відбувається розвиток його психологічних ресурсів. Професійно-психологічна компетентність може бути схарактеризована через ефективність і конструктивність зовнішньої та внутрішньої діяльності практичного психолога закладу освіти на основі психологічних знань і вмінь, що означає їх ефективне застосування для вирішення завдань і проблем, що постають перед практикуючим психологом у закладах освіти. Професійно-психологічна компетентність передбачає адекватне поєднання абстрагованих психологічних знань із знаннями психолога стосовно самого себе, стосовно іншої конкретної людини, стосовно конкретної ситуації або групи дітей.

Професійно-психологічна компетентність практичного психолога закладу освіти – це складне особистісне утворення в системі його професійної діяльності, у процесі функціонування якої компетентний у своїй сфері фахівець здатний на основі засвоєного знання та сформованого на цій базі вміння безпосередньо та ефективно взаємодіяти з клієнтами та виконувати психологічні завдання й проблеми, що виникають перед ним [3; 4].

Ознакою професійно-психологічної компетентності психолога в його практичній діяльності є добре знання психологічних характеристик як себе, так і навколишніх людей – мотивів, інтересів, еталонів і стереотипів сприйняття та поведінки, особистісної спрямованості та активності, індивідуальних і вікових особливостей людини, її очікувань і побоювань, причин і спрямованості конфліктів та інших характеристик [8].

У загальній структурі професійної компетентності фахівця дослідники виокремлюють три основні складові: 1) ключові; 2) базові; 3) спеціальні компетентності.

1. Ключові професійні компетентності є базовими, універсальними, вони інтегровані, багатофункціональні, надпредметні і міждисциплінарні, багатомірні (включають дослідницькі, аналітичні, комунікативні, прогностичні й інші розумові процеси). Вони отримуються людиною в системі середньої освіти.

2. Базові компетентності відображають комплексну специфіку певної сфери професійної діяльності (психологічної, педагогічної, медичної тощо) протягом певного етапу розвитку суспільства.

3. Спеціальні професійні компетентності відображають специфіку конкретної професійної діяльності й характеризуються безпосередньо професійною визначеністю [6; 7].

Ці три групи компетентностей взаємодіють і розвиваються у єдності, виявляючись у процесі вирішення професійних завдань різного рівня складності. Корелюючи одна з одною, вони на базі різних професійних, соціальних та особистісних чинників формують індивідуальний стиль професійної діяльності фахівця будь-якої спеціальності.

Проведений аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що професійно-психологічна компетентність практичного психолога є складним, багатофакторним та багатоаспектним структурним утворенням. Вивчення сучасних наукових джерел дозволило у структурі професійно-психологічної компетентності практичного психолога закладу освіти виокремити такі найважливіші складові: 1) соціально-перцептивна; 2) соціально-психологічна; 3) комунікативна; 4) ауторефлексивна; 5) психолого-педагогічна; 6) здоров'язбережувальна; 7) інформаційно-технологічна; 8) конфліктологічна компетентності [2; 4; 5; 8; 9; 11].

Представимо зміст кожної складової професійно-психологічної компетентності:

- Соціально-перцептивна компетентність, тобто знання практичного психолога особливостей психічного розвитку клінтів (дітей, їх батьків та педагогів), мотивів їх поведінки, особливостей взаємостосунків тощо. У загальному розумінні соціальна перцепція – це багатофункціональний психологічний процес сприйняття іншої людини, її зовнішніх ознак, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками та інтерпретація й прогнозування на цій основі її вчинків. Підґрунтям соціально-перцептивної компетентності є проникливість – складна якість особистості, яка дозволяє визначати особистісні особливості іншої людини, її стани, наміри, мотиви. Це важлива складова професійно-психологічної компетентності практичного психолога, адже одним з видів його діяльності є психодіагностика. Розвиток психологічної проникливості тісно пов'язаний із спостережливістю, уважністю, емоційною сприйнятливістю, можливостями перероблення та аналізу отриманої інформації. Розвиток соціально-перцептивної компетентності практичного психолога залежить від рівня його рефлексивної організації, емпатійності, уважності та інтелектуальних якостей.
- Соціально-психологічна компетентність – знання практичного психолога психологічних закономірностей поведінки, діяльності та стосунків людей, поєднаних у професійні та інші соціальні групи, та вміння їх застосовувати. Цей вид професійно-психологічної компетентності практичного психолога закладу освіти також пов'язаний з емпатією, проникливістю та рефлексією. Найбільш важливими соціально-психологічними знаннями, вміннями та навичками практичного психолога закладу освіти є такі:
а) психологічні знання закономірностей функціонування психологічного клімату в групі, вміння й навички з формування його комфортності й керованості; б) психологічні знання й вміння формування ефективного сти-

лю діяльності у межах групи; в) знання психологічних причин виникнення та дії психологічних бар'єрів, а також уміння їх усунення.

- **Комунікативна компетентність** – знання практичного психолога різних стратегій і форм ефективного спілкування та вміння й навички їх практичного здійснення. Комунікативна компетентність практичного психолога закладу освіти – це здатність особистості встановлювати та підтримувати необхідні контакти з дітьми, їх батьками, педагогами. Науковці її представляють як систему спеціальних знань і вмінь, що забезпечують ефективне спілкування й взаємодію фахівця психолога з клієнтами. Важливими складовими комунікативної компетентності практичного психолога є знання та навички володіння вербальними й невербальними характеристиками спілкування, а також різними методиками й засобами психологічного впливу на особистість як на основі свідомо-раціонального контролю, так й підсвідомого характеру.
- **Ауторефлексивна компетентність** – це система психологічних знань і вмінь практичного психолога, які дозволяють здійснювати самопізнання, самоконтроль, самоаналіз, самооцінку; уміння керувати власним психічним станом і працездатністю – саморегуляція; самоефективність; здатність до розроблення та реалізації індивідуальних програм особистісного та професійного самовдосконалення. Сучасні психологи цю складову професійно-психологічної компетентності розглядають як здатність практичного психолога до цілеспрямованої орієнтації у власному внутрішньо-особистісному просторі. Ґрунтуючись на акмеологічних засадах ауторефлексивна компетентність виявляється в умінні психолога використовувати та розвивати власні внутрішні ресурси і тому розглядається як процес і результат особливої психічної діяльності, що належить до перетворюючої внутрішньо особистісної діяльності. Ауторефлексивна компетентність трактується як готовність і здатність практичного психолога закладу освіти до цілеспрямованої психологічної роботи зі зміни рис свого характеру,

стилей поведінки, діяльності та стосунків у напрямі особистісно-професійного зростання.

- Здоров'язберезувальна компетентність практичного психолога – це складне інтегративне утворення особистісно-діяльнісної освіти, у межах якої психолого-валеологічні знання, вміння, навички, психологічні властивості особистості (мотиваційні, емоційні, інтелектуальні, емпатійні, рефлексивні, регулятивні тощо), внутрішньо- і міжособистісні відносини, переживання, особистісний та професійний досвід інтегруються в системно-структурне ціле, забезпечуючи ефективність як професійної діяльності, так й життєдіяльності в цілому. Розвиток здоров'язберезувальної компетентності практичного психолога закладу освіти здійснюється переважно у внутрішньо-особистісному просторі з виходом до міжособистісного, що дозволяє активно впливати на його функціональні стани, які виникають у ході професійної діяльності, підвищуючи стресостійкість, працездатність, продуктивність роботи.
- Інформаційно-технологічна компетентність практичного психолога обумовлена потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих фахівцях, які володіють засобами і методами комплексного використання інформаційних технологій. Інформаційно-технологічна компетентність практичного психолога закладу освіти – це інтегративна особисто-діяльнісна властивість фахівця, що включає в себе сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності і суб'єктивний досвід, пізнавальну і соціальну мотивації, індивідуально-особистісні характеристики психолога. Сучасні дослідники до складових інформаційно-технологічної компетентності відносять: знання інформатики як предмета, використання комп'ютера як технічного засобу, вираженість активної соціальної позиції та мотивації суб'єктів освітнього простору; сукупність знань, умінь і навичок з пошуку, аналізу та використання інформації; наявність актуальної

освітньої завдання, в якій актуалізується і формується інформаційно-технологічна компетентність.

- Психолого-педагогічна компетентність розглядається науковцями як складне поєднання соціально-перцептивної, соціально-психологічної, комунікативної та ауторефлексивної компетентностей з урахуванням ціннісно-орієнтаційних факторів професійної діяльності практичного психолога закладу освіти, нормативності регуляції його поведінки та діяльності в соціально-професійному середовищі, сформованості системи стосунків та інших факторів професіоналізації.
- Конфліктологічна компетентність трактується як система психологічних знань про специфіку конфліктів; уміння аналізувати їх, впливати на учасників конфліктів та розв'язувати конфлікти на конструктивній основі. До складових конфліктологічної компетентності практичного психолога закладу освіти варто віднести: а) знання про причини конфліктів, закономірності їх розвитку та перебігу; б) уміння передбачати та проектувати хід конфлікту, поведінку його учасників; в) уміння впливати на сторони конфлікту, здійснювати його профілактику та розв'язання; г) уміння ефективного спілкування з учасниками конфлікту з урахуванням їхніх особистісних факторів та емоційних станів.

Висновки. Таким чином, відповідно до принципів реалізації компетентнісного підходу в системі підготовки сучасних психологів закладів освіти, професійно-психологічна компетентність розглядається як взаємопоєднана структурна сукупність елементів предметних, базових і ключових компетентностей психолога як фахівця та людини. Вузькоспеціальна спрямованість цих елементів – компетентностей – визначається конкретною специфікою професійної діяльності практичного психолога закладу освіти та комплексом факторів безпосередньої професіоналізації фахівця. Отже, професійно-психологічна компетентність практичного психолога трактується як взаємопоєднана струк-

турна сукупність елементів його компетентностей як фахівця, який здійснює професійну діяльність в умовах навчального закладу.

Компоненти професійно-психологічної компетентності (соціально-перцептивна, соціально-психологічна, комунікативна, ауторефлексивна, психолого-педагогічна, здоров'язберезувальна, інформаційно-технологічна, конфліктологічна компетентності) поєднуються між собою в складі єдиної загальної структури професійно-психологічної компетентності практичного психолога закладу освіти. Оволодіння змістом професійно-психологічної компетентності сприяє розвитку у практичних психологів професійно-психологічних підсистем міжособистісного спілкування та співробітництва, розвитку професійної самосвідомості та професійного мислення, виробленню та вдосконаленню стилів діяльності, спілкування й поведінки.

Список використаних джерел

1. Варданын Ю. В. Строеие и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием (на примере подготовки педагога и психолога) : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Варданын Юлия Владимировна. – М., 1998. – 353 с.
2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / О. І. Гура. – Запоріжжя : ЗІДМУ, 2006. – 331 с.
3. Дмітрієва С. М. Психологічні особливості педагогічної співпраці викладача і студента : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Дмітрієва Світлана Михайлівна. – К., 1996. – 202 с.
4. Духневич В. М. Психологічне благополуччя професіонала як умова його ефективної діяльності (на прикладі професії психолога) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Духневич Віталій Миколайович. – К., 2002. – 197 с.
5. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Завіниченко Наталя Борисівна. – К., 2003. – 229 с.

6. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования : учебн. пособ. / Э. Ф. Зеер. – М. : Московск. психосоц. ин-т; Воронеж : МОДЭК, 2003. – 480 с.
7. Зимняя И. А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования (идеализированная модель) / И. А. Зимняя // Проблемы качества образования. – М. ; Уфа : Исслед. центр качества подготовки специалистов, 2005. – Кн. 2. – С. 41–49.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
9. Назарук Н. Діагностика та профілактика психічного здоров'я педагога. Тренінг-курс / Н. Назарук // Психолог. – 2006. – № 31–32 (223–224).
10. Психологический словарь / авт.-сост. Копорулина В. Н., Смирнова М. Н., Гордеева Н. О. – 3-е изд., доп. и перераб. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 640 с.
11. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг) : навч.-методич. посібник / А. В. Семенова. – Одеса : СВД Черкасов М. П., 2006. – 130с.
12. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології : Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка. – К., 1999. – Вип. 19. – С. 271–278